

ÖRGÜN OLMAYAN EĞİTİMDE FİLM (*)

Janet JENKINS

Çeviren :
Ass. Dursun GÖKDAĞ

Bu yazıda, gelişmekte olan ülkeler açısından, örgün olmayan eğitimde film kullanımının eğitsel boyutları üzerinde durulmuştur (1). Aralarındaki ince ayrılıklar burada önemli olmadığı için, film deyimiyile hem sinema, hem de televizyon filmleri kastedilmiştir.

Niçin film?

Eğer konumuz değişik çevre ve koşullarla ilintili ise, veya geniş bir kitleyi ilgilendiriyor, ya da başka bir yolla sunulması güçse, genellikle film kullanırız. Aslında aracın kendisi sözkonusu olduğunda, radyo ve basılı gereçler iletişimi film kadar etkinlikle sağlayabilirler (2). Bu iki araç yerine filmi seçmek için çok haklı nedenlerimiz olmalıdır. Acaba filmin kendine özgü hangi nitelikleri bu aracı seçmemizi etkileyebilir?

1. Film gerçeği olduğu gibi verir.

Filmin, olay ve süreçleri belgeleyebilme niteliğini ayrıntılı olarak irdelemeye gerek yoktur. Onun bu özelliği, öğrenme sözkonusu olduğunda da önemlidir.

(*) Film for non-formal education», Educational Broadcasting International, Volume 12, No 2, Haziran 1979, s. 63-66.

Film, bir olayı her yönüyle görüntüleyebilir. Olay ve süreçleri betimler, açıklar ve aralarındaki ilişkiyi gösterebilir. Böylece film, bir konunun doğru ve hızlı bir şekilde anlaşılmasını sağlar.

2. Olayları yeniden gösterebilir.

Film yardımıyla her türden olay ya da süreç gösterilebilir. Bunun başlıca örnekleri, uzun süre isteyen, uzakta olan, bir gövde ya da düzeneğin içindeki süreçleri göstermesi, küçük şeyleri büyütmesi ve pratik ustalıkları sergilemesidir.

3. Oldukça güdüleyici bir araç olabilir.

İnsanlar genellikle film izlemekten hoşlanırlar. Hoşlanma ise, öğrenme isteğini olumlu yönde etkiler. Filmler, insanın iç dünyasında iki yönlü işleyebilecek güçlü duygular uyandırır. Bu duygular kimi zaman izleyiciyi, bir filmin amaçlanan iletişinden uzaklaştırır. Fakat duygularla iletiler uyumlu olduklarında, bu durum öğrenmeyi güçlendirebilir.

4. Anımsamayı kolaylaştırır.

Bizler, bilgileri belli bir biçimde edinir ve anımsarız. Anımsamaya değer önemli görsel öğeleri olan bir film, hem bilgilerin edinilmesi, hem de yeniden anımsanmasında ipuçları kazandırabilir. Başka deyişle film, anımsama için iyi bir çatı kurmaya yardım eder.

Filmin bu özel niteliklerini belirtmekle, kimi işlevleri yalnız bu aracın yapabileceğini göstermek amaçlanmamaktadır. Belirtmek istenen, filmin, kimi amaç ve konuların iletişimde çok daha uygun olduğudur. Ancak filmde yararlanmayı düşünürken, aracın kendine özgü nitelikleri konusundaki kimi inançlar ilkesinden çok, içerik ilkesine göre davranılmalıdır.

İyi bir filmin yapılması

Yukarıdaki amaçların herhangi birisi için film yapma, öteki eğitsel gereçlerde olduğu gibi, ayrıntılı bir planlama ve dikkat ister. Bu konudaki değişik aşamaları sıra ile şöyle inceleyebiliriz:

1. Amaçlar arasında seçim.

Örgün olmayan eğitimde film, çoğu kez, saptanmış amaçları gerçekleştirmek için, öteki araçları destekleyici olarak kullanır.

Bir hayvancılık projesinde, örneğin hayvan bakım yöntemlerinin kolayca gösterilmesi için film kullanabiliriz, ama bir okuma-yazma projesinde filmlerin amacı, yalnız öğrenenleri güdülemekle sınırlı olabilir. Herhangi bir özel gösterimde, neyin üzerinde yoğunlaşılacağına karar vermek zorunluğundayız. Örneğin, izleyiciyi son derece duygulandıracak bir film, aynı zamanda bilgi aktarmada pek etkili olmayacaktır. Yine değişik amaçlar aynı filmde uygun olarak bağdaştırılamayabilir.

2. Tüm yapıyı kurma.

İşlenilecek fikirlerin sayısını sınırlamalı ve yapının çok iyi kurulduğu konusunda güvenli bulunulmalıdır. Filmin açık ve kolay anlaşılır bir gelişim çizgisi olmalıdır. En çok beğenilen filmler, genellikle kısa ve tek düşüncüyü işleyen filmlerdir (3). Birkaç dakika sonra dikkat düşmeye başlar. Öteyanda, resimlerin kendisi de dikkati dağıtabilir. Çok etkili görsel uyarımlar, izleyici üzerine, izlediği şeye katılmaktan alıkoyacak bir etki yapabilir. Ancak, her izleyicinin ilginç bulacağı bu noktaları bir dereceye kadar kestirebiliriz. O nedenle, her noktanın iyi kavranmasında gerekli zamanı vermek için, filmdeki olayın oldukça yavaş gelişmesini sağlarız.

3. Sunuş biçimi ve içerik.

Düz konuşma, belgesel film, oyun, canlandırma gibi aralarından seçim yapabileceğimiz değişik biçimler vardır. Biçim seçimine, konu ve filmin amaçladığı izleyici dikkate alınarak girilmelidir. Seçilen konunun içerdiği düşünceler ne kadar soyutsa, filmi somutlaştırmada denge sağlayıcı yöntemlere o kadar çok gereksinim vardır. Bir durumu oyunlaştırarak anlatan, ya da insanla ilgili öğeleri ön plana çıkaracak şekilde hazırlanan filmler özellikle etkili olmaktadır. Genellikle, örgün eğitimden yeterince yararlanamamış kişilerin anlamalarına yardım etmesi için, bu biçime daha çok gereksinim vardır (4). Öte yandan, oldukça hareketsiz ve kuru biçimde sunulsa bile, halk, çok yakından ilgilendiği konuları dikkatle izlemektedir. Örneğin, tarımla ilgili bir soruna ilişkin, fakat oldukça sıkıcı bir film, Afrika çiftçilerinin en çok beğendiklerinden birisi olabilmektedir (5).

Bu temel görüşleri, izleyicinin değişebilen isteklerine uydurmak gerekir. Filmin biçimi, izleyicilerin beklentileri ile uyumlu

olmalıdır. Bunlar, oyunlaştırmamanın nesnel başarı koşullarına göre, her zaman kabul edilmeyebilir. Ciddi eğitim amacı olan kimse, saçmalık ya da gereksiz abartma gibi şeyler görmekten de hoşlanmaz. Örneğin, okuma sorunları olan İngiliz yetişkinler, televizyon programlarındaki canlandırma bölümlerine tepki göstermişler, bu bölümleri çocuksu bulmuşlardır (6).

Filmin biçim ve içeriği, izleyicinin ekin sel beklentilerine de uygun olmak zorunluğundadır. Yörenin yaşam şekline uygun örneklerin seçilmesine özen gösterilmelidir. Bir filmde, bilinen günlük olay ve konuların bulunması, izleyicilerin filme ilgi duymalarına yardım eder. Ancak yanlış bir ayrıntı, bir iletinin kabulünü önleyebilirde. Nijerya'da yapılan bir filme, bebeğin nasıl banyo edildiğine ilişkin bir sahne konmuştu. Bu film Uganda'lı kadınlara gösterildiğinde beğenmemişlerdir. Film anlaşılmuş, ancak bebeğin başı en son yıkandığı için, filmin öğretisi benimsenmemiştir. Çünkü, yöresel geleneğe göre önce başın yıkanması gerekmektedir(7).

Bu tür ekin sel etkenlere ne derece önem verilmesini saptamak güçtür. Bunlar, hangi koşullarda iletinin kabul ya da reddi arasındaki dengeyi etkileyebilir? Bu konudaki bulgu ve öngörüm ler değerlendirildiğinde, konuya olan ilgi çok büyükse ve iletilerin kabulü için güçlü bir güdüleme varsa, ekin sel kusurların etkisinin az olacağı düşünülebilir. Eğer filmin iletisi biraz zayıf ise, o zaman, bunların kabul ve reddi konusunda ayrıntılar etkin olabilir.

Bu sonuç tek başına pek yararlı ve yardımcı sayılmaz. Ancak soruna daha kapsamlı bakıldığında, örgün olmayan eğitimde konu seçimi ve planlamanın önemli olduğunu göstermektedir. Daha işin başında kusur işlenirse, sonraki aşamalarda bunun giderilmesi sınırlı kalmaktadır.

4. Filmi anlaşılır yapmak.

Durağan resimlerin anlaşılmasına ilişkin temel noktalar (8), hareketli resimler içinde geçerli olduğu halde, resimlerle ilgili herhangi bir konuda çok az deneyimi olan halkın, filmleri kolayca anladıkları görülmektedir. Bu pek de şaşırtıcı değildir. İnsanlar resimlerde, anlamalarına yardımcı olsun diye, bilinen konu ve ayrıntıları kullanırlar. Hareketli resimlerden oluşan bölümlerde de, biribiri ardına gelen bu tür ipuçları vardır, o nedenle, filmlerin anlaşılmasının daha kolay olduğu sonucu akla uygundur.

Eğer filmlerin anlaşılmasına ilişkin önemli sorunlar varsa, bunun nedeni, büyük bir olasılıkla, resimlerin kendilerinden çok iletilerdir. Ancak, film yapımcısı bilgisizce, ya da farkında olmadan, anlaşılması güç, çekici (kamera) hareketlerine baş vurursa, o zaman resmin kendisi de kimi anlama sorunları yaratabilir. Filmlerimizin anlaşılmasını kolaylaştırmak için, üzerinde titizlikle durulması gereken kimi önemli konuları şöyle sıralayabiliriz:

a. Görüntüler açık ve doğru olmalı.

Karmaşık çekici (kamera) hareketleri ölçülü kullanılmalıdır. 1975'de, Hindistan'ın kimi yörelerindeki köylülerin, uydu aracılığı ile eğitim televizyonu izlencelerini alma sıraları gelmişti. Hazırlık olarak, hiç film görmemiş kimi köylülere filmler gösterildi. Çekici (kamera) açıları, zaman ve yere ilişkin anlık değişikliklerle, filmlerde kullanılan öteki teknikler, izleyiciler arasında büyük zihin karışıklıklarına ya da yanlış anlamalara neden oldu (9). Gerek Hindistan, gerek başka yerlerde, canlandırma yöntemi ile yapılmış filmlerin yanlış anlaşıldığı konusunda da bildireler vardır. Bu bildirelerde canlandırmanın, söz konusu yöntemle en iyi verilebilecek konular için kullanılması önerilmektedir.

b. Sunucunun seçimi önemlidir.

Eğer bir filmde sunucu varsa, onun kişiliğinin de bir etkisi vardır. İzleyiciler sunucuyu benimser, ondan hoşlanırlarsa, daha bir dikkatle izlerler. Halk, kendisini kolayca benimseyebileceği kimseleri yeğler. İngiliz sendikacılar için hazırlanmış son televizyon dizilerinin birinde, kullanılan sunucular bu işi meslek olarak yapanlar değil, doğrudan doğruya sendikacıları. Kendileri ile görüşme yapılan izleyicilerin büyük çoğunluğu, bu sunucuları bilim adamları ya da BBC sunucularından çok daha başarılı bulmuştur (10).

c. Ses kuşağı anlaşılır olmalı.

Filmin sözleri, perdedeki görüntülerle tam olarak ilintili olmalıdır. Bu, özgün ses kuşağının bir dilde olup, başka dilde ses kuşağına gereksinim olduğunda, kimi zaman zor olmaktadır. Bu durumda, metinle birlikte okuyucuyu da sağlamak ve film oynarken üzerine okutmak, çok başarılı ve ucuz olmaktadır.

Dilin anlaşılır olma düzeyi ve konuşma hızı önemli, ama zor değildir. Bir filmdeki görüntülerin sürekli akışı, konuşmacıyı, geri

kalmamak için kısa ve dolaysız tümceler kullanmaya zorlar (11). Eğer açıklamalar resimleri gerçekten btnlyorsa, anlaşılmama diye birşey söz konusu olamaz.

d. Renk yararlı mıdır?

Filmlerin renkli ya da siyah-beyaz oluşu önemli midir? Araştırmalara göre hayır. Renk daha iyi anlamaya yardım etmez. Ancak bu konudaki araştırmalar, gelişmekte olan ülkelerdeki örgün olmayan eğitim için yeterli değildir. Siyah-beyaz filmler, bir çok durumlar için belki yeterli olabilir. Fakat, ayrıntının önemli olduğu yerde rengin olmayışı, kimi zaman sorun olabilir. Konuya açıklık getirebilmek için, örneğin hayvan bakımına ilişkin ve geleneksel bakıcılar için hazırlanmış siyah-beyaz bir filmi ele alalım. Onların hayvan konusundaki bilgileri öylesine ileri ve somut ki, rengin olmayışı, görüntülerin soyutlaşması sonucunu doğurabilir. Genel olarak düşünülenin tersine, eğitim düzeyi düşük bireyler için, filmlerde rengin bulunmasını gerektiren durumlar olabilir.

5. Öğrenmeyi kolaylaştırmak.

Filmin ğrenmeyi değişik biçimlerde etkilediğini daha önce gördük. Burada eklenmesi gereken bir başka boyut daha var. Değişik kişiliklerin kendilerine özgü, yeğledikleri öğrenme yolları vardır. Kimimiz sözlere dikkat ederken, kimileri resimlere, başkaları ayrıntılara, kimisi de bütün olan şeylere özellikle dikkat eder. Film hem söz ve resim, hem de ayrıntı ve bileşimleri çok çarpıcı biçimde sağlar. Böylece, hem bireysel yeğlemeleri karşılaması, hem de, bir konunun değişik yönlerini uyumlu bir bütünlük içinde birleştirmesiyle, kişisel öğrenme noksanlıklarımızı aşarak bize yardım eder.

Bu kişilik farklılıklarının yanısıra, tüm izleyicilerde filme karşı ortak bir tutum vardır. Perdede görülen herşey, büyük lde gerçek sanılır. Radyo ve basının çoğu kez yetkenin (otoritenin) sesleri olduğu düşünülürken, film, sürekli olarak daha inandırıcı görülmektedir (12).

Yukarıda değinilen niteliklerin her ikisinde bu aracı çekici kılmaktadır. Fakat sorunlar vardır. Birisine değinilmışti, "dikkat kolayca dağılır". Bir yerdeki ilgisiz bir hareket, dikkatleri filmin asıl konusundan uzaklaştırabilir. Daha ciddi, filmde sadece örnek olarak kullanılmış ilginç bir parça, ana konunun zararına tüm

dikkatleri çekebilir. İyi bir eğitim filmi yapılmasına ilişkin en önemli konu, belki de, bu aracın etkilediği bireye ilişkindir. Film izleme durağan bir süreçtir. Düşünce olarak hareketli olsanız bile, genellikle vücut olarak hareketsiz kalırsınız. Film oynamaya başladığında, tüm dikkatimizin onda yoğunlaşması gerekir, durdurma, bir kısmını yineleme olanağı olmadığı gibi, izlerken not da alamayız. Başka deyişle, izleyicinin seyretme ve dinleme dışında yapabileceği pek birşey yoktur. Yine biliyoruz ki, eğer öğrenen, bu sürece devingen olarak katılırsa, öğrenme daha etkin olmaktadır. Acaba bu katılmayı filmde nasıl gerçekleştirebiliriz?

Bu, araca ilişkin önemli bir sorundur. Ancak, bunu gerçekleştirmek için kimi şeyler de vardır. Önemli noktaları, dikkatleri toplayacak yeni biçimlerde özetler, ya da yineleyebiliriz. Gerçekte halk, gösterimin ilk bir kaç dakikasında daha çok öğrenir, o nedenle, daha sonra yapılacak bir yinelemenin gerekliliği açıktır. İzleyicinin dikkatini dağıtmama konusunda titiz olma zorunluluğuna karşın, düşünsel tepkiler yaratmak için, filmin sözleri arasında sorular sorabiliriz.

Verilen bilgilerin uzun süre unutulmaması için harcayacağımız çabalar, büyük ölçüde, filmi tamamlayıcı biçimde olmalıdır. Bunlar, iletileri pekiştirmek için basılı gereçler olabilir, ya da radyo çalışma guruplarına benzer, gurup tartışmaları düzenlemek şeklinde olabilir.

Etkinliğin saptanması

Gerek basılı gereçleri ve gerekse radyo programlarını, son yapımdan önce kontrol etmek ve gerektiğinde değişiklikler yapmak oldukça kolaydır. Ama pek çok filmde bu durum oldukça zordur. Bir filmi değiştirmek, her zaman pahalı, kimi zamanda olanaksızdır. O nedenle her durumda, etkinliği artırmak için ne gibi önlemlerin alınacağı ve hangi soruların yanıtlanacağını dikkatlice düşünülmesi gerekir.

Filmin hemen hiç tanınmadığı, fakat geniş olarak kullanılması gereken ortamlarda, görsel anlatımın etkinliğinin ölçülmesi öğütlenebilir. Hindistan'da SITE'den önce yapılan böylesine bir değerlemeye daha önce değinilmişti. Başka bir seçenek, çekici (kamera) hareketlerinin izleyicilerce hiç anlaşılamayacağı varsayılarak, ya karmaşık yöntemlerin kullanılması önlenir, ya da ilk kez

kullanılan yöntemler izleyiciye açıklanır. Bu hem çabuk, hem de ucuz bir yoldur.

Bir filmin içeriği, daha film yapılmadan, basılı, ya da sözlü olarak değerlendirilebilir. İzleyicilerin anlama düzeyleri ve tutumları, foto-kitapçıklar kullanılarak, uygulamalı bir gösteri yapılarak, ya da bir oyun sergilenerek değerlendirilebilir.

En zor olanı, bir filmin sunuş biçimini değerlemektir. Fakat daha önce gördüğümüz gibi içerik, anlamada, kullanılan araçtan daha etkindir. Kullanılan araç ne olursa olsun, zor ve soyut düşüncelerin iletişimi güç olmaktadır. O halde can alıcı aşama, içeriğin ortaya çıkarılmasıdır araç kullanımının düzenlenmesi buna dayandırılmalıdır.

Yine eğitim yönünden başarılı bir yapımın, soyut olmaması gerektiğini de belirttik. Özellikle, bir olay oyun biçiminde, ya da halkın katılımıyla sunulursa, büyük bir olasılıkla, anlaşılması güç iletiler daha iyi kavranacaktır - yanısıra, konu çok ilginçse, düz bir anlatım da aynı sonucu verecektir. Kullanılan dilinde kolay ve anlaşılır olması gerekir. Ancak bunun ciddi bir sorun olması olası değildir. Bu gerçekler akılda tutulduğunda, etkin film yapma yöntemlerini seçme şansımız vardır. Tüm filmi önceden değerlendirmek çoğu kez yapılamadığından, seçimlerimizin doğru olup olmadığını deneyimlerimizle öğrenmek zorunluğundayız.

Sonuç

Film kullanmamız büyük bir olasılıkla seçici olacaktır. Filmler, özellikle olay ve süreçleri belgeleme, fiillerin uygulamalı gösterimi, güçlü duygular uyandırma ve belleği harekete geçirmede yararlı olmaktadır. Bu amaçların herhangi biri sözkonusu olduğunda, genellikle film kullanmayı yeğleriz. En iyi filmler tek bir konuyu işleyenlerdir. Amaca uygun olabilecek bir çok sunuş biçimi vardır, en iyisi en az soyut olanıdır. Çizgi film yöntemleri her zaman tedbirli kullanılmalıdır. Filme yöresel tat katacak öğelerin kullanılmasında titiz davranılmalı, bu, ekinsel değerler alt-üst edilmeden yapılmalıdır.

Halk filmleri anlama konusunda genellikle güçlük çekmez. Ancak hem söz, hem de resimler önemlidir. Filmin izleyici için

oldukça yeni bir şey olduğu yerlerde, karmaşık çekim yöntemlerinin kullanılmasını önlemeliyiz. Sunucunuzun, izleyicilerin kolayca benimseyebileceği biri olması yardımcı bir durumdur. Konuşma, perdedeki resimlerle bağlantılı olmalıdır. Siyah-beyaz filmlerin genellikle yeterli olmasına karşın, kimi zaman renge gereksinim duyulabilir.

Yapısı iyi kurulmuş bir film, tek başına, öğrenmeyi bir dereceye kadar sağlar, fakat öğrenmeyi pekiştirmek için, gösterim sonrası işlemlere gereksinim var. Gelişmekte olan ülkelerde, örgün olmayan eğitim için TV kullanım deneyimlerinin sınırlılığı anlaşılabilirken, filmin, bütünleşik çok araçlı (integrated multi-media) programların bir ögesi olarak kullanımı şaşırtıcı derecede azdır. Bu nedenle, filmlerin yapımı konusundaki bu yararlı bilgileri toplarken, bunların anılan koşul ve çevrelerdeki kullanımı konusunda anabileceğimiz çok az deneyim vardır.